



บทที่ 2

## พัฒนาการของการค้าต่างประเทศของอยุธยา

### โครงสร้างของการค้าต่างประเทศของอยุธยา

กิจกรรมการค้าต่างประเทศของอยุธยาไม่อาจถูกขีดคั่นจากการค้าภายใน เพียงเพราะการออกไปนอกพระราชอาณาเขตหรือนอกอำนาจรัฐของอยุธยา หากขึ้นอยู่กับลักษณะของการดำเนินการทางการค้าและแหล่งที่ตั้งของตลาดในเส้นทางการค้าที่จะบ่งบอกให้ทราบว่าอะไรคือการค้าต่างประเทศ อะไรคือการค้าภายใน ลักษณะของการดำเนินการทางการค้าไม่ว่าจะเป็นการรวบรวมสินค้า (ทั้งในแง่ของวิธีการและปริมาณของสินค้า) การจัดการเกี่ยวกับภาษีและค่าธรรมเนียม (และการควบคุมการค้าของรัฐ) หรือการขนส่งสินค้าก็ล้วนบ่งบอกถึงประเภทของกิจกรรมการค้านั้น ๆ ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้การแสดงให้เห็นว่าการค้าต่างประเทศของอยุธยาได้คลี่คลายมาจากการค้าภายใน และ/หรือสัมพันธ์กับการคลี่คลายของชุมชนและบ้านเมืองในราชอาณาจักรอยุธยาในลักษณะ เช่นใดจะช่วยบรรยายลักษณะของกิจกรรมการค้าต่างประเทศของอยุธยาได้ดียิ่งขึ้น

การคลี่คลายของชุมชนและบ้านเมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-19 (คริสต์ศตวรรษที่ 11-14) เป็นไปในจังหวะที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงลักษณะของการค้าระหว่างประเทศจากการเน้นหนักการค้ากระแสหลักหรือนานาชาติมาสู่ระดับภูมิภาค (Hall 1985: 202) ซึ่งธิดา สาระยา ได้ชี้แนะถึงพัฒนาการของลโว้ในฐานะรัฐชายฝั่งไว้ว่า พัฒนาการของรัฐลโว้สัมพันธ์กับการคลี่คลายของชุมชนและบ้านเมืองในดินแดนด้านหลัง (hinterland) ของลโว้ เช่น การคลี่คลายของเมืองพรหมทิน ซึ่งตั้งอยู่ทางปากตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา และอยู่ในเส้นทางการค้ากับบ้านเมืองปากตะวันตกและตอนบนของแม่น้ำเจ้าพระยา จะกลายเป็นบ่อเกิดของรัฐลโว้ในพุทธศตวรรษที่ 16 (คริสต์ศตวรรษที่ 11) และในจังหวะต่อมา คือราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 (คริสต์ศตวรรษที่ 11-12) ที่ขอม-พม่า-ลังกา ได้แผ่อิทธิพลทางการเมืองเพื่อแย่งชิงคอคอดกระ (หรือคาบสมุทรมาลายูตอนบน) โดยปล่อยให้ลุ่มน้ำเจ้าพระยา

กลายเป็น "ก้นชน" ทำให้รัฐละโว้สามารถพัฒนาตนเองทั้งทางการเมืองและการค้าจนสามารถควบคุมเส้นทางการค้าภายในและภายนอกของกลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 (คริสต์ศตวรรษที่ 11) ซึ่งต่อมาขยายตัวเป็นละโว้-อโยธยาในพุทธศตวรรษที่ 18-19 (คริสต์ศตวรรษที่ 13) (2528: 33-49) ขณะที่ "กลุ่มชน" ในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างเคลื่อนย้ายจากแนวคันดินตามธรรมชาติ (แถบเมืองละโว้) ลงมาอาศัยและปักหลักทำกินอยู่กับที่ในกลุ่มน้ำที่เกิดขึ้นใหม่ นับตั้งแต่แนวชายฝั่งทะเลได้เลื่อนลงไปมากแล้ว จนกระทั่งดินอยู่ในสภาพที่เพาะปลูกได้ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวโดยหันมาปลูกข้าวนาลุ่มน้ำท่วมถึง เพียงอย่างเดียวแทนการเพาะปลูกข้าวแบบท่อน้ำบ้าง แบบนาลุ่มน้ำท่วมถึงบ้าง ตัวอย่างที่เห็นได้ คือ การเคลื่อนย้ายจากแถบเมืองละโว้ ไปสู่เมืองอ่างทอง และอยุธยา แต่ด้วยเหตุที่กลุ่มชนที่เพาะปลูกข้าวนาลุ่มน้ำท่วมถึงนี้ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมิกิจกรรมเพื่อการกลีกรรร่วมกัน เช่น การท่อน้ำ หรือการระบายน้ำ เนื่องจากพันธุ์ข้าวที่ปลูกสามารถปรับตัวเข้ากับสภาวะของกลุ่มที่ท่วมขังได้อย่างเหมาะสม จึงไม่เกิดการรังสรรค์สถาบันหรือถาวรวัตถุใด ๆ ที่จะแสดงถึงความ เป็นรัฐ เกษตรกรรมให้เราพบ เป็นหลักฐานในแถบเมืองอ่างทองหรืออยุธยาที่มีอายุก่อนหน้าพุทธศตวรรษที่ 16 (คริสต์ศตวรรษที่ 11) ขึ้นไป (ศรีศักร วัลลิโภดม 2528 ค: 114-128; Takaya 1975: 193-194) รัฐละโว้จึงสามารถขยายตัวลงมาทางใต้ได้อย่างรวดเร็ว เพราะมีกลุ่มชนที่เพาะปลูกข้าวนาลุ่มน้ำท่วมถึงอาศัยอยู่ก่อนแล้ว ปัญหาที่น่าสนใจอยู่ตรงที่ชนชั้นปกครองจากรัฐละโว้ เกาะเกี่ยวหรือร้อยรัดกลุ่มชนต่าง ๆ เหล่านั้นให้เข้ามาสัมพันธ์กับรัฐได้อย่างไร

เคนเนธ อาร์. ฮอลล์ ได้เสนอตัวแบบแสดงขัวยไยการค้าหรือการแลกเปลี่ยนในระบบเศรษฐกิจของแหล่งเพาะปลูกข้าวของชวาก่อนการเข้ามาของชาวยุโรป และเขายังได้เสนอให้ตัวแบบนี้ เป็นต้นแบบของระบบเศรษฐกิจของแหล่งเพาะปลูกข้าวในภาคพื้นทวีปของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตัวแบบของฮอลล์ดังกล่าวได้แสดงถึงลำดับของตลาดและลำดับของพ่อค้าที่ทอดยาวจากหมู่บ้านไปสู่เมืองทำการค้าตามระดับของความซับซ้อนในสังคมแต่ละชั้น ฮอลล์ เสนอว่าตัวแบบของชวาและแหล่งเพาะปลูกในภาคพื้นทวีปของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้แตกต่างไปจากตัวแบบในระบบเศรษฐกิจและเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำ ตัวแบบในระบบเศรษฐกิจแลกเปลี่ยนของแม่น้ำมีลำดับของการแลกเปลี่ยนตามตำแหน่งในสายน้ำตั้งแต่ต้นน้ำจนสู่ปลายแม่น้ำ ขณะที่ตัวแบบของชวามีลำดับของตลาดตามความซับซ้อนของสังคม แม้ว่าตัวแบบที่ฮอลล์ เสนอแนะมาสำหรับพิจารณา

แหล่ง เพาะปลูกข้าวในภาคพื้นทวีปฯ จะเป็นตัวแบบที่จำเพาะเจาะจงสำหรับชาวก็ตาม แต่ตัวแบบดังกล่าวก็ให้ภาพกว้าง ๆ เกี่ยวกับโครงสร้างของการค้าในแหล่งเพาะปลูกข้าวได้ดีพอจะเทียบเคียงใช้อธิบายในกรณีของอยุธยา พม่า และที่อื่น ๆ ได้ ซอลลได้หยิบยกเอาอินเดียตอนใต้มา เป็นตัวแทนของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในการเทียบเคียง เนื่องจากทั้งสองแห่งมีความคล้ายคลึงกันมากในการรับวัฒนธรรมอินเดียจากอินเดียตอนเหนือ (ซอลลมองภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับอินเดียตอนใต้ที่ล้อมรอบมหาสมุทรอินเดีย (โดยเฉพาะอ่าวเบงกอล) ว่าอยู่ในขอบวงเดียวกัน แตกต่างไปจากภาพลวงตาของแผนที่ในปัจจุบันซึ่งแยกอินเดียออกไปจากขอบเขตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือแม้แต่ภาพลวงตาที่เกิดขึ้นในหลักฐานจีน) เขาได้ยกตัวอย่างการปกครองชายฝั่งคอโรมัน เดลของราชวงศ์ปาลัวและโจพะในสมัยพุทธศตวรรษที่ 11-20 (คริสต์ศตวรรษที่ 6-14) ขึ้นมาเปรียบเทียบยุคทองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลาเดียวกันและชนชั้นนำก็มุ่งเอาประโยชน์จากการค้าเช่นเดียวกัน ซอลลได้ให้ความเห็นว่าคุณชนเกษตรกรรมในสมัยปาลัวและโจพะตั้งกระจายอยู่ตามลุ่มน้ำนับแต่ชายฝั่งเข้าไปและรวมกันเป็นกลุ่ม ๆ รายล้อมด้วยชนเผ่าที่ไม่ได้ดำรงชีพด้วยการเพาะปลูก กลุ่มของหมู่บ้านจะอยู่ในอำนาจของผู้นำท้องถิ่นที่ถือครองที่ดิน ขณะเดียวกันความสามารถของรัฐในการควบคุมหมู่บ้านโดยตรงก็จำกัดอยู่เพียงชนพระนคร

รัฐพยายามดึงเอาชุมชนเหล่านี้เข้ามาไว้ในอำนาจเพื่อที่จะได้เก็บเกี่ยวเอาผลผลิตจากชุมชนไปค้าขายกับต่างประเทศ รัฐพยายามที่จะใช้สันติวิธีมากกว่าใช้กำลัง คือ พระมหากษัตริย์พยายามสร้างความชอบธรรมให้แก่ตนเองด้วยการอาศัยศาสนาฮินดู พราหมณ์ (เน้นอุดมการณ์หลวง) เพื่อที่จะให้พระองค์เองได้กลายเป็นศูนย์กลางของพิธีกรรมในอุดมการณ์หลวง สำหรับอ้างอิงทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งไม่ใช่อำนาจแท้จริง พระมหากษัตริย์ทรงมีพระบรมราชูปถัมภ์แก่ศาสนา และศาสนาก็ได้ตอบแทนด้วยคำสรรเสริญภาษาสันสกฤตและภาษาหมีหอันศักดิ์สิทธิ์ที่จะเพิ่มความชอบธรรมให้แก่พระองค์เอง และรัฐยังต้องให้ความคุ้มครองปกป้องชุมชนให้พ้นจากการรุกรานหรืออันตราย ผลที่รัฐได้รับก็คือ ความจงรักภักดีในรูปของผลผลิตที่พระมหากษัตริย์จะทรงส่ง เป็นสินค้าออกได้ หนทางที่รัฐจะรักษาผลประโยชน์จากการค้าเอาไว้ได้ก็คือ ต้องพยายามรักษาการเกาะเกี่ยวกับระหว่างชุมชนกับรัฐเอาไว้ (Hall 1985 :

45-47)

การเกาะเกี่ยวระหว่างหมู่บ้านและรัฐโดยการยอมรับและรับรองอำนาจของท้องถิ่น (ไม่ว่าจะเป็นการสถาปนาศักดินาหรือบรรดาศักดิ์) และดึงเอาผู้นำท้องถิ่นเข้ามาเป็นมูลนายในระบบศักดินา ทำให้รัฐได้กำลังคนในการควบคุมเพิ่มขึ้น เพื่อจรรโลงอำนาจรัฐและผลิตผลบางส่วนเพื่อส่งไปขายต่างประเทศ ในทางกลับกันไพร่ในหมู่บ้านก็หวังที่จะได้รับการคุ้มครอง-ป้องกันจากรัฐ (เช่น การป้องกันการรุกราน การปล้นสะดม) ความสามารถของรัฐไม่ได้โดยตรงที่สามารถควบคุมกำลังได้อย่างเด็ดขาดหรือการทุจริตผลประโยชน์เต็มที่ หากแต่อยู่ตรงที่ความสามารถในการรักษาระดับของความสัมพันธ์เอาไว้ให้คงเส้นคงวา คือ ไม่เข้าไปแทรกแซงกิจกรรมของท้องถิ่น แต่ปล่อยให้ท้องถิ่นดำเนินชีวิตของตนตามปกติและทำนองกลับกันก็ไม่ปล่อยชุมชนหมู่บ้าน เดือดจนเกินไปจนเป็นอันตรายแก่อำนาจรัฐ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2531: 44-49) อย่างไรก็ตามยังปรากฏว่า มีการทุจริตแรงงานจนก่อความลำบากแก่ไพร่หลวงหัว เมืองไกลกรุงศรีอยุธยาและในกรุงศรีอยุธยา เช่น รวบรวมพลพุทธศตวรรษที่ 23 (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18) ไพร่ท้องหมู่ (ไพร่หลวง) ต้องถูกกะเกณฑ์แรงงานบ่อย ๆ ได้รับความลำบาก ทั้งนี้เนื่องจากรัฐสามารถควบคุมได้ถึงโดยไม่ต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่ตึง (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 2506: 138-139, 143) สภาวะเช่นนั้นทำให้ไพร่ (หลวง?) หนีออกจากระบบกันมาก (ลาดูแบร์ 2510: 46-47) หรือเกิดการ "แปลง" สังกัดเพื่อลดภาระการทำงานจนกระทั่งทะเลาะเบาะแว้งวิวาทวิวาทกัน (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 2506: 95-96 ) ในขณะที่ไพร่หัว เมืองที่อยู่ห่างไกลกรุงศรีอยุธยาได้รับความสะดวกกว่าดังจะเห็นได้ว่า พ่อค้าเรือเร่จากเมืองต่าง ๆ ลงมาค้าขายอยู่ตามตลาดนอกกำแพงกรุงหรือ เพียงเร่ร่อนขายเรื่อยไปก็มี (แกมป์เฟอร์ 2508: 49; คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง 2515: 57-61) หรือเสียเงินแทนส่วนถูกกว่าที่ไพร่หลวงเสียค่าจ้างคนทำราชการแทน (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5: 138-139) แต่รัฐก็ได้พยายามที่จะลดความยากลำบากแก่ไพร่หลวง เช่น ห้ามใช้งานไพร่หลวงนอกงานราชการ ถ้าเกิดคดีให้ปล่อยตัวไปทำราชการก่อน ห้ามนายด่านชนอนเก็บอากรสิ่งของเล็กน้อยที่ไพร่หลวงนำติดตัวมา (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 2506: 140-141) แต่ก็ยังแตกต่างไปจากไพร่ส่วยอยู่นั่นเอง แสดงให้เห็นว่า เมื่อระยะเวลาผ่านไปความจำเป็นที่จะต้องรับรองอำนาจของหมู่บ้านมีน้อยลง เว้นแต่หมู่บ้านที่เป็นแหล่งกำเนิดสินค้าสำคัญในหมู่บ้าน

ตามหัว เมืองท่าไกล การควบคุมไพร่จึงไม่มีลักษณะที่ตายตัวเสมอไป ทางหนึ่งรัฐพยายามปรับ  
 ระเบียบการควบคุมไพร่ให้ตอบสนองต่อการค้าต่างประเทศ และอีกทางหนึ่งหากรัฐเห็นว่า  
 หมู่บ้านใดหมดความจำเป็นที่จะปล่อยให้มิอิสระภายในท้องถิ่น เพราะอำนาจรัฐสามารถยื่นมือ  
 เข้าไปถึง หรือสินค้าในแหล่งนั้นหมด ความสำคัญต่อการค้าต่างประเทศรัฐก็อาจ เข้าควบคุมอย่าง  
 เข้มงวดอีกก็ได้ เนื่องจากผลประโยชน์ของรัฐอยู่ยงยืนไม่ได้อยู่ในชนบทหากแต่อยู่ตาม เมืองท่า  
 การทุจริตของรัฐอยู่ยงยืนไม่อยู่ที่การ เกณฑ์แรงงานจากหมู่บ้านหรือทุจริตผลผลิตอย่างหนักหน่วง  
 แต่อยู่ที่การผูกขาดการค้าต่างประเทศ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2531: 45-50) เราจะเห็นได้  
 ชัดว่า เมื่อปริมาณการค้าต่างประเทศเพิ่มขึ้น พระมหากษัตริย์หรือรัฐอยู่ยงยืนจะยิ่งพัฒนาระบบการ  
 ผูกขาดการค้าให้ซับซ้อนขึ้น เพื่อป้องกันมิได้พระองค์ต้องสูญเสียผลประโยชน์ไปจากการผูกขาด  
 อันนั้น เช่น การกำหนดตราสำหรับชื่อของต้องห้าม (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, 2515:  
 186) เพื่อมิให้ผู้อื่นแอบอ้างมาลักลอบชื่อไป เป็นต้น โครงสร้างของการค้าต่างประเทศของ  
 อยู่ยงยืนมีแกนนำอยู่ที่ เมืองท่ามากกว่าชนบท ดังได้กล่าวมาแล้วว่ารัฐพยายามปรับการควบคุมไพร่  
 เพื่อสนองตอบต่อสถานการณ์การค้าต่างประเทศ แต่กระนั้นก็ตามก็ยังมิซับซ้อนนำบางกลุ่ม เช่น  
 ขุนนางจีนได้พยายามปรับภาวะทางการค้าที่ซับซ้อนเขาให้ เป็นคุณค่าตนเองได้ โดยไม่ต้องลงไปปรับ  
 เปลี่ยนความสัมพันธ์ในระดับรัฐกับหมู่บ้าน หากแต่อาศัยกลไกการเมืองในราชสำนัก เป็น เครื่องมือ  
 (ดังจะได้กล่าวถึงใน เรื่องของขุนนางในฐานะผู้ส่งออกต่อไป)

#### สถานะของการค้าต่างประเทศของอยู่ยงยืน

การแบ่งยุคสมัยในการศึกษาสถานะของการค้าต่างประเทศของอยู่ยงยืนจะช่วยให้ เข้าใจ  
 การคลี่คลายและการ เปลี่ยนแปลงสถานะของการค้าต่างประเทศของอยู่ยงยืนในแต่ละช่วงเวลาได้  
 เหมาะสม เกณฑ์ในการแบ่งยุคสมัยนั้นอาศัยดุลพินิจในการ เลือกปรากฏการณ์ที่สำคัญ ๆ ทั้ง  
 ภายในและภายนอกท้องถิ่นอยู่ยงยืน โดย เน้นเฉพาะปรากฏการณ์ที่ก่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลง  
 สถานะหรือลักษณะสำคัญของการค้าต่างประเทศในช่วงระยะเวลาานพอสมควร ตัวอย่างของ  
 ปรากฏการณ์สำคัญ ๆ ได้แก่ การเพิ่มจำนวนขึ้นของพ่อค้าเอกชนจีนในหนานหยาง (ทะเลใต้)  
 และมหาสมุทรอินเดียระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 (คริสต์ศตวรรษที่ 10-13) จากการ  
 สนับสนุนของราชวงศ์ซ่ง (พ.ศ. 1503-1822 หรือ ค.ศ. 960-1279) ในต้นพุทธศตวรรษที่  
 16 (ครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 10) และการพัฒนาการเดินเรือสำเภวจีนในพุทธศตวรรษที่ 18

(คริสต์ศตวรรษที่ 12-13) (Hall 1985: 194-197) การกระตุ้นกระแสการค้าสู่จีนตอนใต้จากการสำรวจทะเลตะวันตกของจีน เฮอร์หว่าง พ.ศ. 1948-1976 (ค.ศ. 1405-1433) (Hall 1985: 216) การขยายบทบาททางการ เมืองและการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของโปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศสระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-24 (คริสต์ศตวรรษที่ 16-18) การขยายตัวของการค้าสำเภาสยาม-จีนระหว่าง พ.ศ. 2265-2398 (ค.ศ. 1722-1855) สงครามอยุธยา-พม่าช่วงชิง เมืองมะริด-ตะนาวศรีในพุทธศตวรรษที่ 22 (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16-ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีปรากฏการณ์สำคัญหลากหลายกรณีที่เราสามารถนำมาเป็น เกณฑ์แบ่งยุคสมัยของการค้าได้หลายรูปแบบ อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่ารูปแบบต่าง ๆ ของการแบ่งยุคสมัยจะช่วยให้เราสามารถ เข้าใจการคลี่คลายและการเปลี่ยนแปลงสถานะของการค้าต่างประเทศของอยุธยาได้ก็ตาม ผู้วิจัยยัง เห็นสมควรที่จะ เลือก เอาปรากฏการณ์เด่น ๆ ในแต่ละช่วงเวลา เป็นเกณฑ์ เพื่อความสะดวกในการศึกษา ผู้วิจัยได้แบ่งยุคสมัยของการค้าต่างประเทศของอยุธยาออกเป็นสี่ยุคสมัย ยุคสมัยแรก-การค้าต่างประเทศของอยุธยา ก่อนการสำรวจทะเลตะวันตกของจีนเหอ (ก่อน พ.ศ. 1948 หรือ ค.ศ. 1405) ยุคสมัยที่สอง-การค้าต่างประเทศของอยุธยาตั้งแต่สมัยการสำรวจทะเลตะวันตกของจีน เฮอร์จนถึงปีที่บริษัทอินเดียตะวันออก เริ่ม เข้ามามีบทบาทในการค้าของอยุธยา (พ.ศ. 1948-2150 หรือ ค.ศ. 1405-1608) ยุคสมัยที่สาม-การค้าต่างประเทศของอยุธยาสมัยที่บริษัทอินเดียตะวันออก เข้ามามีบทบาทในการค้าของอยุธยา (พ.ศ. 2150-2284 หรือ ค.ศ. 1608-1741) และยุคสมัยที่สี่-การค้าต่างประเทศของอยุธยาสมัยการค้าสำเภาสยาม-จีนขยายตัว (พ.ศ. 2265-2398 หรือ ค.ศ. 1722-1855)

1. การค้าต่างประเทศของอยุธยาก่อนการสำรวจทะเลตะวันตกของจีน เฮอร์ (ก่อน พ.ศ. 1948 หรือ ค.ศ. 1405)

ก่อนหน้าพุทธศตวรรษที่ 16 (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 10) พ่อค้าอาหรับได้ครอบงำกิจกรรมการค้าและการเดินเรือระหว่างยุโรปกับจีนตลอดเส้นทางการค้าเพียงฝ่ายเดียว แม้แต่พ่อค้าจีนก็ไม่สามารถมีบทบาททางการค้าเหนือกว่าพ่อค้าอาหรับ เนื่องจากจีนจำกัดการค้าผ่านความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการเท่านั้น เว้นแต่ชาวมลายูบนคาบสมุทรมลายูและ เกาะสุมาตรา ในจักรวรรดิศรีวิชัย เท่านั้นที่มีโอกาสเป็นนายด่านและเดินเรือแสวงหาผลประโยชน์จากพ่อค้า

อาหรับ หลังจากนั้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ 16 (ครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 10) ราชสำนักข่ง (พ.ศ. 1503-1822 หรือ ค.ศ. 960-1279) ได้สนับสนุนให้พ่อค้าเอกชนชาวจีน เดินทางมาค้ายังเมืองท่าต่าง ๆ ในหนานหยาง (ทะเลใต้) หรือ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้โดยตรงจนประสบผลสำเร็จ เทียบพ่อค้าอาหรับโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากสิ้นอำนาจของโก เฟิง (K'ai-feng) ในปี พ.ศ. 1670 (ค.ศ. 1127) เส้นทางการค้าผ่าน เอเชียกลางก็ได้ยุติลง ขณะเดียวกัน การเดินทางเรือสำเภอาของจีนก็พัฒนาขึ้น มีการตั้งกองทัพเรือเพื่อป้องกันประเทศ และการเดินทางเรือสำเภายังหนานหยาง เรือสำเภาค้าขายของจีนได้พัฒนาจนสามารถแข่งขันกับ เรือสินค้าอาหรับได้ และในที่สุดเรือสำเภาค้าขายของจีนก็มาไกลถึงฝั่งทะเลทางเหนือสูมาตราในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 18 (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 12) และไปถึงมหาสมุทรอินเดียในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 (กลางคริสต์ศตวรรษที่ 13) และสามารถผูกขาดการเดินทางเรือแทนเรือของอาหรับในเขตตั้งแต่ มหาสมุทรอินเดียไปถึงจีนได้อย่างเด็ดขาดในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14) การเข้ามาของพ่อค้าจีนดังกล่าวสร้างความเสื่อมโทรมทางการค้ามาสู่ศรีวิชัย (ซึ่งค่อมมาตั้งอยู่ที่ปาเล็มบัง) เป็นลำดับ แต่ในทางกลับกันก็ส่งผลให้เมืองท่าเล็ก ๆ หรือ เมืองท่าสำคัญแต่เดิม เดิมโตขึ้นมาทดแทน ผลประโยชน์ทางการค้าก็ไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในช่องแคบสุมาตรา เท่านั้น แต่กระจายออกไปตามหมู่เกาะชวา สุมาตราหรือคาบสมุทรมลายูตอนบน เช่น เพื่อแย่งชิงคอคอดกระ ระหว่างกัมพูชา (เขมร) พม่าและลังกาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16-ต้นพุทธศตวรรษที่ 18 (คริสต์ศตวรรษที่ 11-12) ซึ่งเป็นการหันมาสนใจการค้าของภูมิภาคมากขึ้นแทนการแสวงหาหนทางที่จะเป็นจุดหลักในเส้นทางการค้าระหว่างประเทศสายหลักเพียงสายเดียวอีกต่อไป (Hall 1985: 202) ลักษณะเช่นนี้ เป็นผลให้เกิดการพัฒนาเมืองท่าการค้าในแหล่งใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น เช่น การขยายอำนาจของกัมพูชามายังลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 (ครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 11) เป็นการดำเนินการเพื่อเป็นทางไปสู่การค้าต่างประเทศที่คอคอดกระ (Hall and Whitmore 1976: 307) การขยายอำนาจของกัมพูชาเช่นนี้ ทำให้ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างซึ่งไม่ได้เป็นจุดมุ่งหมายของกัมพูชา (เขมร) ปลอดภัยจากการแก่งแย่งระหว่างรัฐเพื่อการค้า และเป็นช่องทางให้พ่อค้าเอกชนจีนในหนานหยางซึ่งมีปริมาณมากขึ้น มาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ. 1161-1448/9 หรือ ค.ศ. 618-905/6) ราชวงศ์ซันตอน

ปลาย (พ.ศ. 1478-1490 หรือ ค.ศ. 935-947) และราชวงศ์จิวดอนปลาย (พ.ศ. 1490-1503 หรือ ค.ศ. 947-960) (Hall 1985: 194) และขยายตัวมากในช่วงราชวงศ์ซ่ง (พ.ศ. 1503-1822 หรือ ค.ศ. 960-1275) เข้ามาทำการค้าในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น "เงินเหรียญ" ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 18 (คริสต์ศตวรรษที่ 12-13) (Wolters 1960: 1, 35) และ "ทอง" ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 19 (คริสต์ศตวรรษที่ 13-14) (วินัย พงศ์ศรีเพียร ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ 2528: 9-10) จนกระทั่งสามารถพัฒนาบ้านเมืองเหล่านี้ให้มีอำนาจรัฐสูง เช่น อยุธยา แทนที่อำนาจรัฐทั้งสามในสมัยพุทธศตวรรษที่ 19 (คริสต์ศตวรรษที่ 13-14) ได้ และขยายอำนาจ เข้าครอบคลุมนไปทั่วบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง และขึ้นไปทางทิศเหนือ (แถบสุโขทัย) ทิศตะวันออก (แถบกัมพูชา) และทิศใต้ทางคาบสมุทรมลายูตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14)

การค้าของพ่อค้าเอกชนชาวจีนมีความหมายต่อการค้าต่างประเทศของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง และในส่วนอื่น ๆ ของราชอาณาจักรอยุธยาอย่างยิ่ง เราไม่อาจอ้างถึงคุณลักษณะเฉพาะหรือคุณลักษณะพิเศษในการเคลื่อนไหวสินค้าหรือการค้าของคนจีนเพื่อให้สิทธิพิเศษ เช่น การคิดอัตราภาษีต่ำกว่าปกติให้หรือได้สิทธิในการค้าอื่น ๆ แต่เรากำลังถึงความได้เปรียบในการมีพ่อค้าหรือพ่อค้าเอกชนจีนอยู่ในเรือสำเภาก็จะส่งไปยังจีนหรือญี่ปุ่น เพื่อความสะดวกในการติดต่อทางการค้า การได้สิทธิพิเศษในฐานะคนพื้นเมือง (คุชแมน 2528: 40) และนอกจากนั้นก็คือความได้เปรียบในการใช้ภาษา ซึ่งนอกเหนือจากในจีน เกาหลี และญี่ปุ่นแล้ว ภาษาจีนเป็นภาษากลางที่ใช้ติดต่อการค้าในแถบหนานหยางได้ เช่นเดียวกับภาษาโปรตุเกสเป็นภาษากลางของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 21 จนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งจะทราบได้จากจดหมายหรือพระราชสาสน์ที่ติดต่อกับชาวยุโรปล้วนเขียนเป็นภาษาโปรตุเกสและประการสุดท้ายก็คือ เรือสำเภาของจีนมีประสิทธิภาพสูงสามารถเดินทางในทะเล เป็นระยะไกล ๆ ได้นาน ๆ และกินระวางสูงกว่าเรือของชาวอาหรับหรือเรือชาวมลายู หรือเรือชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ (คุชแมน 2528: 43 ; Gibson-Hill 1983: 107-125 ; Manguin 1985: 12-14) นอกจากนี้ลูกเรือยังต้องอาศัยคนจีนที่ได้รับการฝึกฝนกันมา โดยเฉพาะ ลักษณะ เช่นนี้แตกต่างไปจากเรือกำปั่นของตะวันตกซึ่งอาศัยคนจากหลาย ๆ ถิ่น



คนจีนจึงอาศัยเงื่อนไขสามประการดังกล่าว เข้าสู่ระบบการค้าของอยุธยา (แต่จะประสบผลสำเร็จหรือไม่นั้น เป็นเรื่องของความสามารถของแต่ละบุคคล) เช่นเดียวกันคนที่สามารถพูดภาษาโปรตุเกส และ/หรือมีความสามารถพิเศษเกี่ยวกับการค้าต่างประเทศก็มักจะได้รับ การยอมรับ พลลคอน เป็นตัวอย่างที่ดีในกรณีนี้ นอกจากนี้ที่กล่าวมาแล้ว คนจีนยังถูกเอ่ยถึงบ่อยมากในสังคมอยุธยา

หลักฐานที่ยืนยันการติดต่อทางการค้ากับจีนที่ชัดเจนที่สุด คือ การค้นพบเครื่องถ้วยจีน เช่น เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง และหยวนที่พบได้รอบเกาะอยุธยามีอยู่เป็นจำนวนมากและไม่ต่ำกว่า 18 ชนิด คาดว่าถ้าไม่ใช่เครื่องถ้วยที่มาจากคณะทูตถวาย เครื่องราชบรรณาการก็น่าจะเป็นเครื่องถ้วยที่มาจากการค้าเอกชนจีน ส่วนเครื่องถ้วยในสมัยราชวงศ์หมิงตอนต้นก็พบเป็นจำนวนมากเช่นกัน (เผ่าทอง ทองเจือ 2530 ก: 73-75: 2530 ข: 73) แต่แหล่งที่พบเครื่องถ้วยจีนก็ยังไม่ได้ให้ข้อมูลที่ยืนยันได้ว่า เครื่องถ้วยจีนมาจากคณะทูตบรรณาการหรือมาจากพ่อค้าเอกชนจีนนำเข้ามา หรือ เป็นสิ่งของแตกเหลือใช้แล้วถูกโยนทิ้งจากเรือสำเภา นอกจากนี้ เครื่องถ้วยที่มีลักษณะงดงามหรือให้ความสุนทรีย์ทางศิลปก็อาจเกิดจากการเก็บสะสมมากกว่า เป็นของที่เข้ามาในยุคสมัยของมินจิ้ง ๗

ในช่วงก่อนการสำรวจทะเลตะวันตกของเจิ่น เทอ (ก่อน พ.ศ. 1948 หรือ ค.ศ. 1403) ไม่ปรากฏชัดเจนว่ามีคณะทูตจากจีนมาเยือนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างหรือไม่ นอกจากการมาเยี่ยมเยือน "เสียน" ถึง 10 ครั้ง สำหรับคณะทูตที่มาจากลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างเพื่อถวายบรรณาการให้จักรพรรดิจีนนั้นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

นับแต่พุทธศตวรรษที่ 12 (คริสต์ศตวรรษที่ 7) เป็นต้นมา การค้าระหว่างประเทศได้ขยายตัว เข้าสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นสำคัญ เริ่มตั้งแต่อาณาจักร "ฉวหลอปอตี" หรือ "ฉวเหอหลอ" (ทวารวดี) ได้ส่งคณะทูตไปถวาย เครื่องราชบรรณาการแก่จักรพรรดิจีน (สมัยราชวงศ์ถัง) ในปลายพุทธศตวรรษที่ 12 (คริสต์ศตวรรษที่ 17) (ตันลี เซิง 2529: 8-9) ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 18 (คริสต์ศตวรรษที่ 13) "เงินทรีฟู" รัฐริมอ่าวสยามได้ส่ง

คณะทูตไปถวายเครื่องราชบรรณาการแก่จักรพรรดิฉิน (สมัยราชวงศ์ซ่ง) และติดต่อค้าขาย (Wolters 1960: 1-6) และในพุทธศตวรรษที่ 19 (คริสต์ศตวรรษที่ 13-14) ("เสียน" และ "หลอหู่" ได้ส่งทูตไปถวายเครื่องราชบรรณาการแก่จักรพรรดิฉิน (สมัยราชวงศ์หยวน) และติดต่อค้าขาย (เจลิม ยงบุญเกิด, ผู้แปล 2506: 1: 31-36; วินัย พงศ์ศรีเพียร ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ 2528: 9-10) การส่งคณะทูตไปถวายเครื่องราชบรรณาการแก่จักรพรรดิฉินดังกล่าวมานี้ถือได้ว่าเป็นการค้ารูปแบบหนึ่ง (สิบแสง พรหมบุญ 2525: 6-9) นอกเหนือจากการค้าทางทะเลของพ่อค้าเอกชนชาวจีนที่ขยายตัวมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 (Hall 1985: 194-196) แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 1866-1911 (ค.ศ. 1323-1368) กลับไม่มีคณะทูตจากบ้านเมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยาไปถวายเครื่องราชบรรณาการแก่จักรพรรดิฉินเลย ซึ่งอาจเป็นเพราะภาวะสงครามระหว่าง "เสียน" และ "หลอหู่" ก่อนการรวมตัวกันเป็น "เสียนหลอ" (อยุธยา) ในปี พ.ศ. 1892/3 (หรือ ค.ศ. 1350) (ตันลีเซิง 2529: 14) และการถูกลามของขบถต่อต้านราชวงศ์หยวนในจีนระหว่าง พ.ศ. 1889-1911 (ค.ศ. 1346-1368) จึงทำให้ส่งทูตไปไม่สะดวก ซึ่งในช่วง พ.ศ. 1889-1911 (ค.ศ. 1346-1368) นี้บรรดารัฐอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ไม่ได้ส่งคณะทูตไปเช่นเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตาม การค้าทางทะเลของพ่อค้าเอกชนในลุ่มน้ำเจ้าพระยาก็ยังคงดำเนินต่อไป ดังที่หวางต้าหยวนประสม มาในช่วง พ.ศ. 1873-1892 (ค.ศ. 1330-1349) (วินัย พงศ์ศรีเพียร ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ 2528: 9-10) กระทั่งจีนเปลี่ยนราชวงศ์เป็นราชวงศ์หมิง (พ.ศ. 1911-2186) หรือ (ค.ศ. 1368-1643) ก็ได้ส่งทูตมาเตือนรัฐต่าง ๆ ให้ถวายเครื่องราชบรรณาการ "เสียนหลอ" (อยุธยา) ได้ส่งทูตไปในปี พ.ศ. 1914 (ค.ศ. 1371) หลังจากหยุดส่งไปนาน แต่ในทางกลับกัน กิจกรรมการค้าทางทะเลของพ่อค้าเอกชนจีนกลับซบเซาลง เพราะราชวงศ์หมิง ห้ามทำการค้านอกระบบบรรณาการ (กระทั่งถึงปี พ.ศ. 1942 ข้อห้ามนี้ก็ได้รับการผ่อนปรน) การค้าระหว่างอยุธยากับจีนจึงต้องอาศัยการค้าระบบบรรณาการเท่านั้น

แม้ว่าการห้ามการค้าอันกระบบบรรณาการจะทำให้กิจกรรมการค้าทางทะเล เลขของพ่อค้า  
 เอกชนจีนใน เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ ขบ เซาลงก็ตาม แต่อยุธยาได้แก้ปัญหานี้ด้วยการเพิ่มการ  
 ส่งคณะทูตไปถวาย เครื่องราชบรรณาการแก่จักรพรรดิจีนที่ขึ้น ( สืบแสง พรหมบุญ, 2525 :  
 62-63 ) การค้าที่แผ่ในระบบบรรณาการประสบผลสำเร็จ เช่น ในปี พ.ศ. 1927  
 ( ค.ศ. 1384 ) จักรพรรดิ เม่งไท่โจ้วทรงมีพระบรมราชโองการให้ละเว้นภาษีแก่สินค้าส่วนตัวของ  
 ทูตที่นำมาจำหน่าย ( ด่วนลี เชียง 2529 : 127 ) หรือในปี พ.ศ. 1930 ( ค.ศ. 1387 ) ทูตอยุธยา  
 จึงถือโอกาสขายสินค้าให้แก่ชาวอำเภอหย่งเจีย เมืองเวินโจว ( อุนโจว ) จักรพรรดิเม่งไท่โจ้ว  
 ก็ทรงมีพระบรมราชานุญาต ( เฉลิม ยงบุญเกิด, ผู้แปล 2506 : 1 : 39-40 ; ด่วนลี เชียง  
 2529 : 127-128 ) สร้างผลกำไรอย่างยิ่ง ( ให้แก่พ่อค้าในคณะทูต ) ดังนั้นแม้จีน  
 จะเลิกหรือผ่อนปรนมาตรการห้ามคนจีนออกค้าขายนอกประเทศตั้งแต่ปี พ.ศ. 1942 ( ค.ศ. 1399 )  
 แล้วก็ตาม อยุธยาก็ยังคงส่งทูตนำเครื่องราชบรรณาการไปจีนที่อยู่เช่นเดิม ( สืบแสง พรหมบุญ  
 2525 : 62-64 ) แต่ก็ไม่ต่างจากบรรดาประเทศอื่น ๆ ในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้  
 แม้ว่าจะน้อยกว่าของอยุธยาอยู่บ้างก็ตาม ( Wang Gungwu 1968 : 58 ) คาดว่าสินค้าพื้นเมือง  
 ของ เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะเป็นของป่า หรือเครื่องเทศ หรือของอื่น ๆ คงเต็ม  
 ค้างสินค้าของจีน และประเทศต่าง ๆ ในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้คงได้รับสินค้าจากจีนเพียงพอ  
 เช่นกัน

เราจะเห็นได้ว่าการค้าต่างประเทศของอยุธยาในช่วงนั้น เน้นหนักการค้าในระบบ  
 บรรณาการจีน ในขณะที่เดียวกับการค้าของพ่อค้า เอกชนจีนที่กำลังขยายตัวก็ถูกจำกัดขนาดลงใน  
 สมัยราชวงศ์หยวนและหมิงตอนต้น แต่ก็ได้รับการผ่อนปรนในที่สุด ช่วงนี้นับว่าอยุธยากำลังพัฒนา  
 ทางการค้า แต่ก็ยังสามารถรับขบวนการค้าให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงการค้าต่างประเทศ  
 ได้เหมาะสมยิ่ง

2. การค้าต่างประเทศของอยุธยาตั้งแต่การสำรวจทะเลตะวันตกของเงินเหอจน  
ถึงปีที่บริษัทอินเดียตะวันออกเข้ามามีบทบาทในการค้าของอยุธยา (พ.ศ. 1948-2150 หรือ  
ค.ศ. 1405-1608)

ในช่วงยุคสมัยนี้อยุธยาต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงสำคัญ ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายอย่าง ได้แก่ กำเนิดของมะละกาในราว พ.ศ. 1943/4 (ค.ศ. 1400/1) การเยี่ยมเยียนของกองเรือสำรวจทะเลตะวันตกของเงินเหอในช่วง พ.ศ. 1948-1976 การเติบโตเป็นศูนย์รวมสินค้า (entrepot) สำคัญในภูมิภาคของมะละกาในปี พ.ศ. 1957 การขยายตัวอย่างรวดเร็วของศาสนาอิสลามที่ผูกพันกับการค้า การเข้ามาของโปรตุเกสตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 21 และการยึดครองมะละกาโดยโปรตุเกสในปี พ.ศ. 2054 ตลอดจนการเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของฮอลันดาในปี พ.ศ. 2138/9 (ค.ศ. 1595/6) เหตุการณ์สำคัญเหล่านี้ยังผลกระทบต่อการค้าต่างประเทศของอยุธยาดังต่อไปนี้

การออกเยือนทะเลตะวันตกของกองเรือสำรวจซึ่งนำโดยเงินเหอในช่วง พ.ศ. 1948-1976 (ค.ศ. 1305-1433) ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าเหตุผลของการเยือน คือ "โฆษณาเผยแพร่อารยธรรมความศิวิไลซ์" หรือเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้ากันก็ตาม (หรือแม้กระทั่งเพื่อค้นหาร่องรอยการหลงเร้นของจักรพรรดิเจียนเหวิน) ก็ตาม (ตันลีเซิง 2529: 118) เหตุผลหลักของการเยือนน่าจะอยู่ตรงการสร้างความสะดวกและปลอดภัยในเส้นทางการค้าไปจีน และกระตุ้นการค้าให้ไหลไปสู่จีนตอนใต้มากยิ่งขึ้น (Hall 1985: 216) การมาเยือนของเงินเหอจึงทำให้เมืองท่าต่าง ๆ มีความสำคัญขึ้นแทนเมืองท่าของศรีวิชัย (ปาเล็มบัง) เป็นจำนวนมาก ที่สำคัญได้แก่ มะละกา ตรงกันข้ามศรีวิชัยกลับสูญเสียผลประโยชน์ลงอย่างสิ้นเชิง (Wolters 1975: 73-75) อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการเดินเรือสำรวจทะเลตะวันตกจะมีนโยบายเช่นนั้นก็ตาม ผลที่เกิดขึ้นก็คือ การขยายตัวของปริมาณพ่อค้าเอกชนจีนซึ่งนับว่าอันตรายต่อการค้าในระบบบรรณาการของจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรณีของอยุธยาก็กลับไม่เป็นเช่นนั้น เพราะความดีของการส่งคณะทูตไปจีนกลับสูงขึ้น (สิบแสง พรหมบุญ 2525: 63-64)



สาเหตุของการขยายตัวของการค้าในระบบบรรณาการของอยุธยากับจีนในขณะนั้นที่เมืองอื่น ๆ กลับลดลงนั้น น่าจะเป็นเพราะพ่อค้าเอกชนจีนสามารถหาประโยชน์ได้จากการร่วมขบวนเรือของคณะทูตนำเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีน การค้าในระบบบรรณาการกับจีน เป็นทางหนึ่งที่จะได้มาซึ่งผลกำไรอันมหาศาลกว่า พ่อค้าเอกชนจีนจึงนำที่หันมากระตุ้นให้ผู้นำรัฐส่ง เครื่องราชบรรณาการไปบ่อยขึ้น

การกำเนิดของมะละกา มะละกาเกิดขึ้นจากการพัฒนาการของการค้าของเมืองท่าในช่องแคบมะละกา พัฒนาเป็นศูนย์การค้าที่สำคัญในปี พ.ศ. 1957 (ค.ศ. 1414) ภายหลังจากการมาเยือนของกองเรือสำรวจทะเลตะวันตกของเจิ่น เทอ ดิงดูตพ่อค้าชาติต่าง ๆ ให้มาชุมนุมการค้าที่มะละกา (Wolters 1975: 73-75 ) พ่อค้าเหล่านี้มีเรือสินค้าจำนวนมากสำหรับค้าขายระหว่างเมืองท่าต่าง ๆ ทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และไปไกลถึงเอเชียตะวันออกเฉียง และ เอเชียใต้ ( Pires 1944: 283-284 ) จนกลายเป็นเมืองท่าในช่องแคบมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19-20 (เจลิม ยงบุญเกิด, ผู้แปล 2506 ก:42; Thomas ; 1978: 89-101 ) ต้องเสียผลประโยชน์ให้แก่มะละกาไป และทำให้การค้าข้ามคาบสมุทรตอนบนของสยามคลายความสำคัญลง เป็นเหตุให้สินค้าจากเอเชียใต้และตะวันออกเฉียงใต้ไหลเข้าสู่อยุธยาทางด้านนี้น้อยกว่าเดิม และยิ่งน้อยกว่ามากเมื่อเปรียบเทียบกับมะละกา เพราะอยุธยาเองก็ต้องนำเข้าสินค้าเหล่านี้จากมะละกา (Pires 1944: 107 ) และสินค้าจีนเองก็ไหลออกไปยัง เอเชียใต้ตาม เส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายูลง แต่ไหลออกทางช่องแคบมะละกาแทน อยุธยาจึงต้องสูญเสียผลประโยชน์จากการค้าสองด้านนี้ไป ทั้งที่การค้าข้ามคาบสมุทรตอนบนยังคงมีความสำคัญสืบเนื่องกันมานาน แม้แต่ในสมัยที่ศรีวิชัยเสื่อมไปแล้ว ส่วนการค้าข้ามคาบสมุทรตอนล่าง เสื่อมไปพร้อมกับศรีวิชัย (Wolters 1975: 2) แต่อย่างไรก็ตามอยุธยายังมีความสำคัญในฐานะที่มี เมืองท่า เครือข่ายใน เส้นทางการค้า ( Pires 1944:105-106) ที่เหมาะสมต่อการค้าระหว่าง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และ เอเชียตะวันออกเฉียง หรือภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ อยุธยาจึงคงเป็นศูนย์รวบรวมสินค้าจากดินแดนด้านหลังของอยุธยา รวมทั้งจากกัมพูชา จามปา และอยุธยาเอง ส่งกระจายไปตามเมืองท่าหลายแห่งตามหมู่เกาะใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Pires 1944: 144, 226 ) และ/หรือส่งไปยัง เอเชียตะวันออกเฉียง ( Pires 1944: 108 ) และ/หรือ

013905

ส่งไปแถบช่องแคบมะละกา และมะละกา (Pires 1944: 107) ตัวอย่างของสินค้าจากอยุธยาที่แพร่กระจายได้กว้างขวางคือ เครื่องสังคโลก (อมรา ศรีสุชาติ 2531: 74-75) และนำ เข้าสินค้าของ เอเชียใต้และตะวันออกกลางจากมะละกาหรือจาก เส้นทางข้ามคาบสมุทรมอนบน เหลือเท่าไรจึงส่งไปภายในภาคพื้นทวีปของอยุธยาและจีน (นิธิ เอียวศรีวงศ์ ใน นธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ 2527: 90-93) สถานะของการค้าของอยุธยาเช่นนี้ในสายตาของพ่อค้ามะละกา การส่งสินค้าจากมะละกาถึงอยุธยาจะได้กำไรน้อยกว่าการนำสินค้าจากอยุธยาไปยังมะละกา และเทียบได้กับพะโค (Pires 1944: 284) ซึ่งมีสินค้าคล้าย ๆ กัน จำพวกข้าว อาหาร และของป่า สถานะทางการค้าของอยุธยากับมะละกาเป็นเช่นนี้ จนกระทั่งเกิดสงครามกับมะละกาในปี พ.ศ. 1988, 1998/9 และ 2032/3 (ค.ศ. 1545, 1555/6, และ 1489/90) หลังจากสงครามใน พ.ศ. 2032/3 อยุธยาจึงเลิกติดต่อทางการค้ากับมะละกาตั้งแต่นั้นมาจนกระทั่งโปรตุเกสเข้ายึดครองมะละกาในปี พ.ศ. 2054 (ค.ศ. 1511) (ไรอัน 2526: 23; Pires 1944: 253)

เมื่อกองเรือโปรตุเกสเข้ามายัง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ด้วยความมุ่งหวังที่จะ เอา เมืองมะละกา เป็นป้อมประจำด้านต่าง ๆ ในเส้นทางการค้าของตน จากจีนไปยังตะวันตก โปรตุเกสยึดมะละกาสำเร็จในปี พ.ศ. 2054 (ค.ศ. 1511) สุลต่านมาห์มูดหนีไปตั้งราชสำนักมะละกา (ซึ่งต่อมาเป็นรัฐยะโฮร์) หลังจากยึดมะละกาได้แล้วโปรตุเกสส่งทูตมาชักชวนอยุธยาให้ไปค้าขายที่มะละกา แต่มะละกากลับเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว เพราะนโยบายการค้าและศาสนาของโปรตุเกส เมืองท่าที่อยู่รอบ ๆ จึงมีพ่อค้าอพยพไปอยู่ ทำให้มีความสำคัญขึ้นแทน เช่น อาเจะห์ (ไรอัน 2526: 51 ) รวมทั้งปัตตานี ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของอ่าวสยาม ก็มีเรือแวะเข้ามาจอดมากขึ้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ 2527: 94; Kobata and Matsuda 1969: 177-178) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเกิดสงครามเส้า ระหว่าง อาเจะห์-โปรตุเกส-ยะโฮร์ ด้วยแล้ว ย่อมเป็นผลดีต่อการค้าในอยุธยาในระยะต่อ ๆ มา แม้ว่าขณะนั้นอยุธยาจะหันไป เน้นแต่ความสำคัญต่อการค้าของจีนมากกว่าก็ตาม

ในยุคสมัยนั้นนอกจากความสำเร็จในการบุกเบิกสินค้าใหม่ของอยุธยา อย่างเช่น เครื่องสังคโลกแล้ว (อมรา ศรีสุชาติ 2531: 78-79) อยุธยายังมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับญี่ปุ่นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2135 (ค.ศ. 1592) ทำให้การค้าขยายตัวไปทางด้านตะวันออกมากกว่าตะวันตก ปรากฏหลักฐานจำพวกใบเบิกร่องที่ออกในช่วง พ.ศ. 2147-2158 (ค.ศ. 1604-1615)

ว่ามีเรือสินค้าญี่ปุ่นเดินทางมาสยามถึง 36 ลำ และก่อนการปิดประเทศในปี พ.ศ. 2179 (ค.ศ. 1636) ญี่ปุ่นก็ได้ออกหนังสือเดินทางให้แก่เรือที่จะเดินทางมาสยามถึง 20 ลำ และหลังจากนั้นก็ได้มีการติดต่อเป็นทางการระหว่างรัฐในปี พ.ศ. 2149 (ค.ศ. 1606) เรือมาจนกระทั่งญี่ปุ่นเริ่มประกาศนโยบายโดดเดี่ยวตนเอง ชาวญี่ปุ่นก็ถูกห้ามเดินทางออกนอกประเทศและห้ามกลับประเทศถ้าออกไปตั้งหลักแหล่งในต่างประเทศแล้ว หลังจากนั้นมานางาซากิก็ เป็นแหล่งเดียวที่จะทำการค้าภายนอก การค้าของอยุธยาที่อาศัยคนจีนและสำเภวจีนติดต่อการค้าแทน แต่อยุธยาก็ยังส่งทูตไปอีกหลายครั้ง (นันทนา ดันดิเวสส, ผู้แปล 2527: 118-116, 119, 221-222; อธิธิ และโยชิกาวะ 2530: 62-64 )

ภาวะของสงครามระหว่างอยุธยากับพม่า และกัมพูชาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 (คริสต์ศตวรรษที่ 16-17) ทำให้การค้าระหว่างประเทศของอยุธยาชะงักลงชั่วคราว เนื่องจากกระทบกระเทือนต่อเขตเมืองท่า ได้แก่ สงครามที่พม่าล้อมกรุงใน พ.ศ. 2091, 2106, 2111-2, 2129-30 (หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ ดาละลักษณ) 2504: 14-15, 18-19, 20-21, 25-26) และที่เมืองทวายและตะนาวศรีใน พ.ศ. 2135-7, 2156, 2165 (ประชุมพงศาวดาร เล่ม 5, 2506: 13-23, 39-114, 129-142, 159-176, 211-231, 258-261) สงครามกับกัมพูชาในกรุงใน พ.ศ. 2113 และ 2116 (หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ ดาละลักษณ) 2504: 21) และใน เมืองเพชรบุรีใน พ.ศ. 2121 (หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ ดาละลักษณ) 2504: 21-22) เห็นได้ชัดว่าการค้าระหว่างประเทศเสื่อมโทรมลงดังจะเห็นได้จากความถี่ของการส่งทูตบรรณาการไปจีนลดลงจากเดิม (สืบแสง พรหมบุญ 2525: 65-66) หลังจากผ่านภาวะของสงครามแล้ว การค้าระหว่างประเทศของอยุธยาขยายตัวอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการขยายตัวทางการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส รวมทั้งการขยายการค้ากับญี่ปุ่น

ในราวพุทธศตวรรษที่ 21 (หรือต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16) สยามส่งเรือสำเภาไปค้าขายกับจีนปีละ 6-7 ลำ ในขณะที่เดียวกัน ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 (คริสต์ศตวรรษที่ 17) มีเรือมาจากจีนประมาณ 9 ลำ และจากไต้หวัน 10 ถึง 24 ลำ (สืบแสง พรหมบุญ 2525: 136, 138)

การค้าต่างประเทศของอยุธยาในยุคสมัยนี้ ได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางการค้าระหว่างประเทศที่ส่งผลทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในขณะที่กระทบต่อความเปลี่ยนแปลงการค้าต่างประเทศของอยุธยาน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับบริเวณอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

3. การค้าต่างประเทศของอยุธยาในสมัยที่บริษัทอินเดียตะวันออกเข้ามามีบทบาทในการค้าของอยุธยา (พ.ศ. 2150-2284 หรือ ค.ศ. 1608-1741)

การเข้ามามีบทบาททางการค้าในเอเชียของบริษัทอินเดียตะวันออกของยุโรปได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการค้าระหว่างประเทศในเอเชียอย่างชัดเจน คือ การขยายตัวการค้าเอเชีย-ยุโรป และการขยายปฏิบัติการของเรือยุโรปในการค้าพื้นเมืองของเอเชีย การขยายตัวของการค้าเอเชีย-ยุโรป เป็นผลมาจากการเข้ามามีบทบาทของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาและอังกฤษ เพื่อเข้ามาแสวงหาสินค้าของเอเชียที่ตลาดยุโรปต้องการ ซึ่งมีเครื่องเทศฝ้าย และชา เป็นสินค้าหลัก โดยการเข้าจู่โจมยึดที่มั่นและแย่งชิงแหล่งสินค้าของโปรตุเกสในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก คาบสมุทรมลายูและเอเชียใต้ จนกลายเป็นผู้ส่งออกรายใหญ่แทนโปรตุเกส และยังขยายการปฏิบัติการของเรือยุโรปในการค้าพื้นเมือง แทนการค้าแบบเผชิญโชคของพ่อค้าเอกชนยุโรปหรือกัปตันเรือชาวยุโรปในเรือพื้นเมืองของเอเชีย เพื่อสร้างความสูญเสียแก่การค้าพื้นเมืองของโปรตุเกส เพื่อห้ามพนักงานของบริษัทอินเดียตะวันออกดำเนินการค้าอิสระกับชาวพื้นเมือง และเพื่อให้ได้มาซึ่งสินค้าอุปโภค เช่น ข้าว เกลือ และอาหารอื่น ๆ เพื่อใช้แลกเปลี่ยนกับเครื่องเทศในหมู่เกาะอินเดียตะวันออกแทนเงิน (Furber 1977: 265 )

ส่วนการเข้ามามีบทบาททางการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของบริษัทอินเดียตะวันออกได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการค้าระหว่างประเทศในแถบช่องแคบมะละกา ชุนดา และหมู่เกาะอินเดียตะวันออก เช่น การเข้ามามีอิทธิพลในหมู่เกาะของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา การยึดครองมะละกาโดยบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาแทนโปรตุเกสในปี พ.ศ. 2184 (ค.ศ. 1641) การขยายตัวของจักรวรรดิฮอลันดาและยะโฮร์หลัง พ.ศ. 2184 (ค.ศ. 1641) ตลอดจนการเข้าควบคุมเมืองท่าและแหล่งผลิตสำคัญ ๆ ในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก



เพื่อเข้าควบคุมการค้า ทำให้ผู้ปกครอง เมืองท่าหลาย เมืองใน เกาะสุมาตราต้องขยายอิทธิพล เข้าควบคุมแหล่งผลิตสินค้าที่อยู่ด้านใน (hinterland) (Kathirithamby-Wells 1987: 24-44) ในขณะที่เดียวกันก็ได้ติดต่อ เข้ามาตั้งสำนักงานการค้าขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2150 (ค.ศ. 1608) เพื่อที่จะรับสินค้าบ่อนการค้าเอเซีย-ยุโรป และการค้าพื้นเมืองในเอเซียของบริษัท เช่น การรับสินค้าจากจีน เพื่อส่งต่อไปอินเดียและยุโรป และการส่งสินค้าท้องถิ่นจำพวกหนังสัตว์ และของป่าอื่น ๆ ของอยุธยาไปญี่ปุ่น หรือส่งสินค้าอุปโภคจำพวกอาหารไปยังปัตตาเวีย มะละกา และไต้หวัน เพื่อใช้บริโภคหรือแลกเปลี่ยนบ้าง แต่ภายหลังได้เปลี่ยนไปหาแหล่งอาหารในแถบ อินเดียแทน กระนั้นก็ตามสินค้าท้องถิ่นของอยุธยาจะมีความสำคัญในฐานะของสินค้าสำหรับการค้าพื้นเมืองในเอเซียมากกว่าการค้าเอเซีย-ยุโรป บริษัทได้ลดบทบาทการค้าของตนลงในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 22 (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18) จนในที่สุดได้ถอนตัวออกไปในปี พ.ศ. 2284 (ค.ศ. 1741) เมื่อเกิดกรณีพิพาทขึ้น (ประชุมพงศาวดาร เล่ม 22, 2511: 150)

ส่วนบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ เข้ามามีบทบาททางการค้าในเอเซียตะวันออก เฉียงใต้พร้อม ๆ กับบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา เข้ามาตั้งสำนักงานการค้าในกรุงศรีอยุธยา เมื่อปี พ.ศ. 2155 (ค.ศ. 1612) และได้ขยายตลาดของตนไปยังญี่ปุ่นในเวลาต่อมา ทำให้สินค้าท้องถิ่นของอยุธยามีโอกาสระบายไปญี่ปุ่น แต่หลังจากญี่ปุ่นเริ่ม เข้มงวดกับชาวต่างประเทศในปี พ.ศ. 2172 (ค.ศ. 1629) และห้ามชาวญี่ปุ่นกลับประเทศในปี พ.ศ. 2176 (ค.ศ. 1633) และประกาศปิดประเทศในปี พ.ศ. 2177 (ค.ศ. 1634) เป็นต้นมา การค้าของบริษัทกับประเทศญี่ปุ่นก็ยุติลงโดยสิ้นเชิง แม้ว่าต่อมาจะมีการพยายามทดลองส่ง แต่ไม่สำเร็จ นอกจากนี้ยังได้ตั้งสำนักงานการค้าขึ้นที่ปัตตานีในปี พ.ศ. 2157 (ค.ศ. 1614) แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษยัง เกิดข้อขัดแย้งกับบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาตลอดทั่ว เอเซีย โดยเฉพาะในหมู่เกาะอินเดียตะวันออกและคาบสมุทรมลายู

ส่วนบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศส เข้ามายูทยาในคอนตันพุทธศตวรรษที่ 23 (คริสต์ศตวรรษที่ 17) แต่เนื่องจาก เข้ามายูทยาในระยะสั้นจึงไม่ได้มีบทบาททางการค้าที่สำคัญนัก เว้นแต่ได้มีโอกาสทำสัญญาในปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แต่ก็ยังไม่ทันมีผลบังคับใช้ บริษัทก็ต้องถอนตัวออกไปหลังจากเกิดจลาจล พ.ศ. 2231 (ค.ศ. 1688)

ในยุคสมัยนี้มีการขยายตัวของการค้าระหว่างอยุธยากับอินเดียที่ดำเนินการโดยพ่อค้าเอกชนมัวร์ ยุโรป และเรือสำเภาทลวง ไปยังฝั่งคอโรมันเดลอยู่เสมอ (กรมศิลปากร 2525: 4: 1, 32, 40; Collis 1982:40; Dhiravat na Pombejara 1984: 41) และยังมีการส่งเรือสำเภามารทุกข้าวส่งออกไปสิงคโปร์ เพื่อส่งไปยังมะละกาของโปรตุเกส (Andaya 1975: 25)

ในยุคสมัยนี้ การค้าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นขยายตัวโดยเฉพาะก่อนญี่ปุ่นดำเนินนโยบายปิดประเทศและห้ามคนญี่ปุ่นออกนอกประเทศตั้งแต่ปี พ.ศ. 2176 (ค.ศ. 1634) และ พ.ศ. 2179 (ค.ศ. 1636) แต่หลังจากนี้แล้วการค้าของอยุธยากับญี่ปุ่นต้องอาศัยคนจีนในการติดต่อ (อิชิอิ และโยชิกาว่า 2530: 61-68)

นอกจากนี้แล้ว ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 23 (คริสต์ศตวรรษที่ 17) จีนกลับไปเข้มงวดกับนโยบายห้ามอพยพและออกทะเล เนื่องจากราชวงศ์ชิงเกรงว่าจะไปเข้าร่วมกับพวกกบฏ (เจิง เจินกง) ดังนั้นในปีที่ขึ้นครองราชย์ คือ พ.ศ. 2225/6 (ค.ศ. 1682/3) จึงตรากฎหมายให้ราษฎรที่อยู่ริมทะเลอพยพเข้ามาในแผ่นดิน 50 ลี้จากฝั่ง หากใครละเมิดก็ถือว่าร่วมมือกบฏ ต้องได้รับโทษอย่างหนัก ราษฎรที่อยู่ริมทะเลจึงเดือดร้อนแสนสาหัส เพราะในสถานการณ์ธรรมดาการเพาะปลูกก็ไม่สมบูรณ์อยู่แล้ว ต้องพึ่งพาอาศัยข้าวจากเรือสำเภามาจากแถบหนานหยางหรือจากเมืองอื่น ๆ ในทะเลจีนตะวันออกซึ่งค่าส่วยถูกกว่าที่ขนมาจากดินแดนตอนในของจีน แต่เมื่อเกิดการตรากฎหมายห้ามออกทะเลในขณะที่ภัยพิบัติตามธรรมชาติโหมกระหน่ำเช่นนี้ยิ่งทำให้เกิดความตึงเครียดทั่วไปในจีน ตัวอย่างภัยพิบัติในช่วงระยะเวลา 133 ปีในสมัยคังซี, หงเจิ้น และเฉินหลง เกิดภัยพิบัติตามอำเภอต่าง ๆ ของแต่จิว คือ น้ำท่วม 102 ครั้ง वादภัย 96 ครั้ง ภัยแล้ง 10 ครั้ง โรคระบาด 7 ครั้ง แผ่นดินไหว 33 ครั้ง เฉลี่ยแล้วเกิดภัยพิบัติแทบทุกปี จนในที่สุดจักรพรรดิคังซีจำต้องล้มเลิกมาตรการนั้นโดยเด็ดขาดในปี พ.ศ. 2226 (ค.ศ. 1683) (ตัวนลี่ เชิง 2529: 167-168) เมื่อสถานการณ์คลี่คลายไปเช่นนี้ การเดินเรือสำเภาค้าขายของเอกชนจากลุ่มน้ำเจ้าพระยาก็คงสามารถดำเนินการได้อย่างปกติ

การค้าต่างประเทศของอยุธยาในยุคสมัยนี้ เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางการค้าที่สำคัญ ๆ ยิ่งกว่ายุคสมัยใด ๆ ที่ผ่านมา โดยเฉพาะการเข้ามาของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาที่มีความ

สำคัญมากที่สุดต่อการค้าต่างประเทศของอยุธยา เพราะมีปริมาณการค้ามากกว่าการค้าด้านอื่น ๆ ทั้งหมด ถึงแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางการค้ากับตลาดอื่น ๆ จะลดลงบ้างก็ตาม ก็ไม่ได้กระทบกระเทือนสถานะของการค้าที่เป็นผลจากการเข้ามาของบริษัทอินเดียตะวันออกเลย

4. การค้าต่างประเทศสมัยการค้าสำเภาสยาม-จีนขยายตัว (พ.ศ. 2265-2398 หรือ ค.ศ. 1722-1855)

การค้าต่างประเทศของอยุธยาในยุคสมัยนี้ถึงแม้จะลดปริมาณการค้าลงก็ตาม แต่การขยายตัวของการค้าสำเภาสยาม-จีน ก็ทำให้การค้าต่างประเทศของอยุธยายังคงความสำคัญไว้ได้ นับตั้งแต่จักรพรรดิคังซีทรงชักชวนและสนับสนุนการนำเข้าข้าวจากอยุธยา เข้าไปยังจีนมากขึ้นในปี พ.ศ. 2265 (ค.ศ. 1722) เป็นต้นมา ตลอดถึงสมัยของจักรพรรดิหย่งเจิ้นและเฉียนหลงก็ทรงสนับสนุนการนำเข้าข้าวจากอยุธยาโดยทรงลดหรือยกเว้นภาษีหรือให้รางวัลแก่พ่อค้าที่นำข้าวมาจำหน่าย เป็นปริมาณมาก ๆ ทำให้มีการขนส่งข้าวจากสยามไปจีนด้วยเรือสำเภาที่พ่อค้าจากจีนเข้ามาสั่งต่อที่อยุธยาเพื่อบรรทุกข้าวไปจีน มีจำนวนมากขึ้นตามลำดับ (Sarasin Viraphol 1977: 96 ) นอกจากสินค้าข้าวแล้ว สินค้าชนิดอื่น ๆ ก็ส่งไปจีนเป็นปริมาณมากด้วย แม้ว่าเราไม่อาจประเมินตัวเลขที่แน่นอนของปริมาณสินค้าในช่วงสมัยอยุธยาได้ก็ตาม แต่เราก็สามารถเห็นแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นของปริมาณการค้าจนพอประเมินสถานะของการค้าในช่วงสมัยอยุธยาได้

ส่วนการค้าระหว่างอยุธยากับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการค้าระหว่างอยุธยากับเอเชียใต้ คงดำเนินต่อไปในช่วงนี้ เช่น พระเจ้าท้ายสระทรงโปรดให้โกษาธิบดีต่อเรือกำปั่น เพื่อบรรทุกช้าง 40 เชือก ออกจากเมืองมะริดไปมหาสมุทรอินเดีย (ประชุมพงศาวดารเล่ม 39, 2512: 243) และยังมีพ่อค้าเอกชนฮอลันดาเดินทางไปมาค้าขายระหว่างอยุธยากับหมู่เกาะอินเดียตะวันออก ( นันทา สุตกุล, ผู้แปล 2513: 102 ) เป็นต้น หากแต่การค้าระหว่างอยุธยากับสองภูมิภาคนี้ของอยุธยาไม่เด่นพอ ประกอบกับการขยายตัวของการค้าสำเภาสยาม-จีน จึงทำให้การค้าในส่วนนี้ถูกลืมไป